

دانشگاه باقر العلوم
(عمر دوشم - عمر فلسفی)

دانشگاه باقر العلوم «علیه السلام»
دانشکده: علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ
رساله جهت اخذ درجه دکتری
رشته: علوم سیاسی - گرایش اندیشه سیاسی

عنوان:

نظریه دولت مطلوب در روایات معصومان (ع)

استاد راهنما:

دکتر غلامرضا بهروزی لک

اساتید مشاور:

دکتر نعمت اله کرم الهی (مشاور روشی)

دکتر علی راد (مشاور حدیثی)

دانشجو:

حسن علی یاری

تابستان 1396

تقدیم به

به روح پاک و مطهر معصومین (ع) و روح بلند پدر و مادر مهربانم که سختی‌ها را به جان خریدند و خود را سپر بلای مشکلات و ناملایمات کردند تا من به جایگاهی که اکنون در آن ایستاده‌ام برسم.

روحشان شاد

تقدیر و تشکر

«من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق»

بدون شک جایگاه و منزلت معلم، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه-ی او، با زبان قاصر و دست ناتوان، چیزی بنگارم. اما از آنجایی که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تامین می‌کند و چگونه زیستن را به ما می‌آموزد؛ بر حسب وظیفه: از استاد فرزانه و شایسته؛ حضرت حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر غلامرضا بهروزی لک که زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند و در کمال سعه صدر با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه دریغ ننموده‌اند و از اساتید صبور و فرهیخته، جناب آقای دکتر نعمت اله کرم الهی (مشاور روشی) و حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر علی راد (مشاور حدیثی)، که با دقت نظر خاصی، زحمت مشاوره این رساله را متقبل شدند، کمال تشکر و قدردانی را دارم و نیز از داوران محترم رساله حجج اسلام آقایان دکتر آل سید غفور و دکتر ایزدهی کمال سپاس و امتنان را دارم

همچنین از ریاست، معاونان، مدیران و اساتید گرانقدر گروه علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع) و دوستانی که در بخش کتابخانه، آموزش دانشگاه بخصوص جناب آقای کریم تبار که زحمت تنظیم این اثر را فراهم نموده و یاریگر این حقیر بودند کمال سپاس و امتنان را دارم. نیز از همراهی و کمک های همه دوستان و همکلاسی‌های خوبم بخصوص آقایان محمدرضا رنجبر و محمدعلی محمودی قهساره و مختار شیخ حسینی، تشکر و قدردانی می‌نمایم

در نهایت از زحمات خانواده مهربانم که با صبر و حوصله فراوان، سختی‌ها را تحمل نموده و زمینه ساز این موفقیت بودند؛ کمال تشکر و امتنان را دارم، باشد که این کمترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

چکیده

اهمیت و نقش کلیدی دولت‌ها در سرنوشت جوامع انسانی موجب شده است تا اندیشمندان و مکاتب مختلف نظریه‌های بسیاری در ارتباط با آن ارائه نمایند. با عنایت به جایگاه رفیع روایات معصومین(ع) در تشریح و تبیین درست قوانین الهی و الگودهی به ابعاد مختلف زندگی سیاسی و اجتماعی انسانها، متاسفانه تاکنون از منظر روایات معصومین(ع) پژوهش و نظریه‌ای جامع در ارتباط با دولت ارائه نشده است. پژوهش حاضر با اعتقاد به وجود مولفه‌های لازم در متون روایی معصومین(ع) برای الگودهی به زندگی سیاسی و اجتماعی، الگوی مطلوب نظریه دولت را بر اساس روش نظریه‌سازی داده بنیاد مورد توجه قرار داد. از آنجا که این روش کمتر در متون دینی مورد استفاده قرار گرفته بود بعد از بررسی‌های لازم مشخص گردید که قابلیت اجرا در متون دینی را داراست، بر این اساس با انجام برخی مقدمات زمینه‌های استفاده از آن در متون روایی فراهم گردید و برای ارائه الگوی مطلوبی از نظریه دولت شروع به استقراء نموده و با نمونه‌گیری حداکثری از داده‌های روایی بعد از استقراء حداکثری 850 مفهوم مرتبط با دولت استخراج گردید و به صورت دقیق و مناسب به دور از هرگونه سوگیری پیشینی، به داده‌ها اجازه داده شد تا مفاهیم مناسب از درون آنها پدیدار شوند. در طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی، مقوله‌های مختلف کشف و استخراج شدند که پس از ارتباط دادن آنها با یکدیگر، یک طرح منطقی نظامدار متشکل از 12 مقوله نمایان شد که هرکدام در پیرامون خود دارای زیر مقوله‌های مختلف بوده که ابعاد و ویژگی‌های آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد، مقوله‌های کشف شده بر اساس الگوی پارادایمی داده بنیاد در چهار مرحله،

الف: بسترها و شرایط ساختاری نظریه: این مرحله شامل مقوله‌هایی با عنوان، 1- اهمیت و ضرورت تشکیل دولت 2- مشروعیت الهی دولت 3- مقبولیت دولت 4- اهداف تشکیل دولت. ب: پدیده دولت که شامل سه مقوله با عنوان 1- گونه‌ها و ویژگی‌های انواع دولت 2- منزلت و جایگاه دولتمردان 3- ویژگی‌های عمومی دولت و قدرت سیاسی ج: استراتژی‌های عمل/تعامل: شامل چهار مقوله با عنوان: 1- ابزارها و اصول حاکم بر رفتار دولتمردان 2- وظایف و حقوق متقابل مردم و دولت 3- معیارهای سنجش دولتمردان و دولت 4- عوامل دوام و زوال دولت د: مرحله چهارم شامل یک مقوله با عنوان نتایج و آثار دولت. مورد بررسی و تبیین قرار گرفتند؛ سرانجام پس از تبیین مقوله‌های استخراج شده در الگوی پارادایمی، آنچه در نهایت حاصل شد؛ «نظریه دولت حق/عدل» بود که در نوع خود بی بدیل بوده و قابل ارائه به بسیاری از مراکز علمی و پژوهشی می‌باشد.

واژگان کلیدی: دولت مطلوب، داده بنیاد، روایات معصومان(ع)، نظریه، حق و عدل.

فهرست مطالب

عنوان صفحه

1 مقدمه تحقیق

3 فصل اول: کلیات تحقیق

4 1- بیان مسأله

5 2- سوال اصلی تحقیق

5 3- سوال‌های فرعی

6 4- اهمیت مسأله و ضرورت تحقیق

8 5- پیشینه تحقیق

16 6- اهداف تحقیق

17 7- فرضیه تحقیق

17 8- سازماندهی تحقیق

Error! Bookmark not defined. فصل دوم: مبانی و چارچوب مفهومی تحقیق

Error! Bookmark not defined. مقدمه

Error! Bookmark not defined. 1- رابطه دین و سیاست

Error! Bookmark not defined. 2- مفهوم شناسی نظریه

Error! Bookmark not defined. 1- 2- تعریف لغوی نظریه

Error! Bookmark not defined. 2- 2- تعریف اصطلاحی نظریه

Error! Bookmark not defined. 2- 3- تعریف مختار از نظریه

Error! Bookmark not defined. 3- مفهوم شناسی دولت

Error! Bookmark not defined. 3- 1- دولت و اختلاف ذاتی در مفهوم و ماهیت آن

Error! Bookmark not defined. 3- 2- تعریف واژگانی دولت

Error! Bookmark not defined. 3- 3- تعریف اصطلاحی دولت

Error! Bookmark not defined. 3- 4- تعریف مختار از دولت

Error! Bookmark not defined. 4- ضرورت دولت

Error! Bookmark not defined. 4- 1- ضرورت و اهمیت نظام سازی و دولت در اسلام

- 5- شاخص ها و معیارهای طبقه بندی نظریه دولت. **Error! Bookmark not defined.**
- 6- نظریه‌های دولت **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1- نظریه‌های مربوط به منشاء و پیدایش دولت. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-1- نظریه طبیعی یا فطری **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-2- نظریه الهی **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-3- نظریه قرار داد اجتماعی **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-4- نظریه تکاملی یا خانواده **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-5- نظریه قهر و غلبه **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-6- نظریه اقتصادی **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2- نظریه‌های تاریخی دولت **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-1- نظریه دولت مطلقه **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-2- نظریه دولت مشروطه **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-3- نظریه اخلاقی دولت **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-4- نظریه دولت طبقاتی **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-5- نظریه دولت کثرت گرا **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-6- نظریه دولت در اسلام **Error! Bookmark not defined.**
- 6-3- برخی نظریات دیگر در خصوص دولت. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-3-1- نظریه‌های دولت نخستین ... **Error! Bookmark not defined.**
- 6-3-2- نظریه‌های دولت جدید **Error! Bookmark not defined.**
- 6-3-3- نظریه‌های دولت در جهان سوم. **Error! Bookmark not defined.**
- 7- ظرفیتها و چرایی رجوع به روایات معصومین(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 8- مفاهیم مرتبط با دولت در روایات معصومین(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 8-1- دولت: **Error! Bookmark not defined.**
- 8-2- ولایت: **Error! Bookmark not defined.**
- 8-3- سیاست **Error! Bookmark not defined.**
- 8-4- اولوالامر، امر، آمره یا امارت **Error! Bookmark not defined.**
- 8-5- مُلک و مَلک **Error! Bookmark not defined.**
- 8-6- قدرت **Error! Bookmark not defined.**
- 8-7- خلیفه/خلافت **Error! Bookmark not defined.**
- 8-8- امام **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined. 9-8 سلطان

Error! Bookmark not defined. 10-8 حکومت

Error! Bookmark not defined. فصل سوم: روش تحقیق

Error! Bookmark not defined. مقدمه

Error! Bookmark not defined. گفتار اول نظریه داده‌بنیاد

Error! Bookmark not defined. 1- ماهیت روش داده‌بنیاد

Error! Bookmark not defined. 2- هدف از بکارگیری روش داده‌بنیاد

Error! Bookmark not defined. 3- انواع رویکردهای پژوهشی در روش داده‌بنیاد ..

Error! Bookmark not defined. 1-3- رویکرد نظام مند

Error! Bookmark not defined. 2-3- رویکرد ظاهر شونده گلنزر

Error! Bookmark not defined. 3-3- رویکرد برساخت‌گرایانه

Error! Bookmark not defined. 4- ضرورت استفاده از ابزارها و تکنیک‌های تحلیل در جمع‌آوری داده‌ها.

Error! Bookmark not defined. 1-4- تعادل میان عینیت و حساسیت

Error! Bookmark not defined. 2-4- پرسشگری، تحلیل نظری و مقایسه

Error! Bookmark not defined. 3-4- تحلیل کلمه، عبارت یا جمله

Error! Bookmark not defined. 5- مراحل مختلف پژوهش‌های مبتنی بر روش داده‌بنیاد.

Error! Bookmark not defined. 1-5- گردآوری داده‌ها

Error! Bookmark not defined. 2-5- کدگذاری باز داده‌ها

Error! Bookmark not defined. 1-2-5- مفاهیم

Error! Bookmark not defined. 2-2-5- مقولات

Error! Bookmark not defined. 3-5- کدگذاری محوری

Error! Bookmark not defined. 1-3-5- قضایا/گزاره‌ها

Error! Bookmark not defined. 2-3-5- پارادایم

Error! Bookmark not defined. 4-5- کدگذاری گزینشی/انتخابی

Error! Bookmark not defined. 1-4-5- تکنیک‌های تولید نظریه

Error! Bookmark not defined. 2-4-5- پالایش و هرس کردن نظریه

Error! Bookmark not defined. 3-4-5- ارائه نظریه

Error! Bookmark not defined. گفتار دوم: نحوه کاربرد روش داده‌بنیاد در روایات معصومین(ع).

Error! Bookmark not defined. 1- معیار و ملاک در اعتبارسنجی روایات

Error! Bookmark not defined. 1-1- رهیافت قدما و متاخرین

- 1-2- رهیافت کارکردی **Error! Bookmark not defined.**
- 1-3- رهیافت ترائی **Error! Bookmark not defined.**
- 1-4- رهیافت منتخب **Error! Bookmark not defined.**
- 2- شیوه دستیابی به منابع و مفاهیم روایات **Error! Bookmark not defined.**
- 2-1- توانایی پژوهشگر در فهم و استفاده از متون دینی. **Error! Bookmark not defined.**
- 2-2- ضرورت استفاده مقدماتی از روش‌های فقه الحدیثی. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- احراز «حدیث بودن» متن مورد نظر. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- فهم متن روایت **Error! Bookmark not defined.**
- 3- فهم و درک مقصود متن روایی ... **Error! Bookmark not defined.**
- 3- ملاکهای بکارگیری روایات **Error! Bookmark not defined.**
- 3-1- تفکیک شان امامت از شان دولت و حکومت. **Error! Bookmark not defined.**
- 3-2- سلسله مراتبی بودن دولتمردان **Error! Bookmark not defined.**
- 3-3- تاریخی بودن فهم روایات **Error! Bookmark not defined.**
- 4- جامعه آماری، حجم و روش نمونه‌گیری در متون روایی. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1- قدم اول ایضاح مفهومی **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2- قدم دوم: بررسی واژگان سیاسی مترادف با موضوع دولت در روایات. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-2- شیوه واژگانی مستقیم **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2-2- شیوه واژگانی غیر مستقیم .. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3- قدم سوم: استفاده از سیاق‌های معنایی. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-4- قدم چهارم: مراجعه به برخی کتابها و اندیشمندان خاص. **Error! Bookmark not defined.**
- 5- روش انتخابی پژوهش حاضر **Error! Bookmark not defined.**
- 6- کاربرد روش داده‌بنیاد در متون روایی **Error! Bookmark not defined.**
- جمع بندی **Error! Bookmark not defined.**
- فصل چهارم: ارائه الگوی نظریه دولت.** **Error! Bookmark not defined.**
- مقدمه **Error! Bookmark not defined.**
- مقوله‌های محوری فرعی **Error! Bookmark not defined.**
- گفتار اول: بسترها و شرایط تحقق و شکل‌گیری دولت **Error! Bookmark not defined.**
- 1- شرایط اجتماعی (اهمیت و ضرورت دولت) ... **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1- اهمیت ولایت و دولت حق **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2- ضرورت وجود دولت و دولتمرد حق در همه زمانها. **Error! Bookmark not defined.**

- 1- 2- 1- دلایل ضرورت وجود دولت حق. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 2- ضرورت پیروی و پایبندی عموم مردم از مقررات و قوانین. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 3- میل به ستم و تباهی توسط انسانها. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 4- اختلاف و دگرگونی **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 5- عدم توانایی در ادامه حیات ملتها بدون دولتمرد. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 6- روا نبودن واگذارن مردم بدون حکومت از سوی خداوند متعال. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 7- کهنگی و فرسودگی دین . **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 8- نابسنده بودن عقل در رساندن انسان به سعادت. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 9- تحقق دین الهی توسط دولتمردان و دولت حق. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 10- حکومت حافظ و نگهبان امور مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 11- پناهگاه مردم در امور دنیا و آخرت. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 12- دولت و دولتمرد الهی عامل امنیت و بقاء دنیا. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 13- جلوگیری از هرزگی و روزمرگی. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 14- اصلاح و سامان یافتن امور مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 16- دولتمرد حق، قلب و روح جامعه. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 17- آبادانی زمین **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 3- نیازمندی جامعه به دولت در صورت عدم تحقق دولت حق. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 4- تشکیل دولت واقعی حق فقط به دست امام / صاحب الامر(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 2- شرایط بنیادین(مشروعیت الهی) **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- انحصاری بودن حق حاکمیت خداوند متعال. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- ولایت و حق حاکمیت پیامبر(ص) و امام(ع) ناشی از خداوند متعال. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 3- حاکمیت فقهاء در طول حاکمیت پیامبر (ص) و امام(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 4- اراده خداوند متعال عامل شکل گیری دولتها. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 5- چرایی و دلایل تبعیت از حاکمیت و دولتمردان حق. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- شرایط غایی(اهداف دولت) **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- اهداف دینی و اخلاقی **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 1- اجراء و ترویج دین و اوامر خداوند متعال. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 2- تربیت و هدایت دینی و اخلاقی جامعه. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 3- از بین بردن مولفه های طاغوتی و زنده کردن آموزه های اسلام. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 4- جلوگیری از تغییر سنن و احکام الهی. **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined...... 3- 1- 5- عزت مندی مومنان

Error! Bookmark not defined. . 3- 2- اهداف اجتماعی، سیاسی و حقوقی

Error! Bookmark not defined...... 3- 2- 1- احیاء و احقاق حق

Error! Bookmark not defined...... 3- 2- 2- از بین بردن باطل

Error! Bookmark not defined. 3- 2- 3- جلوگیری از ظلم و ستم

Error! Bookmark not defined. 3- 2- 4- مبارزه با قدرتمندان فاسد و ستمگران

Error! Bookmark not defined...... 3- 2- 5- اصلاح امور جامعه

Error! Bookmark not defined. 3- 2- 6- جلوگیری از فساد و هرج و مرج جامعه

Error! Bookmark not defined. 3- 2- 7- تامین آزادی افراد و گروهها

Error! Bookmark not defined. 3- 2- 8- توجه به تعلیم و تربیت درست

Error! Bookmark not defined...... 3- 3- اهداف اقتصادی

Error! Bookmark not defined...... 3- 3- 1- اجرای عدالت

Error! Bookmark not defined. 3- 3- 2- توجه به خراج و دارایی های عمومی

Error! Bookmark not defined...... 3- 3- 4- آبادانی شهرها

Error! Bookmark not defined...... 3- 4- اهداف نظامی و امنیتی

Error! Bookmark not defined...... 3- 4- 1- نبرد با دشمنان

Error! Bookmark not defined...... 3- 4- 2- تامین امنیت

Error! Bookmark not defined. 3- 4- 3- جلوگیری از جنگ و درگیری

Error! Bookmark not defined. 3- 4- 4- حفاظت از مرزها و نواحی دور دست

Error! Bookmark not defined...... 4- شرایط زمینه‌ای: (مقبولیت مردمی)

Error! Bookmark not defined. 4- 1- اعتماد و پذیرش حاکمیت از سوی مردم

Error! Bookmark not defined...... گفتار دوم: پدیده دولت

Error! Bookmark not defined...... 1- ویژگی های عمومی دولت و قدرت

Error! Bookmark not defined. 1- 1- دولت همچنان که روی می آورد، پشت می کند

Error! Bookmark not defined...... 1- 2- دولت زمانمند است

Error! Bookmark not defined. 1- 3- دولت و قدرت هوشیاری را از بین می برد

Error! Bookmark not defined...... 1- 4- آشکار کننده خصلتهای درونی

Error! Bookmark not defined...... 1- 5- تسلط بر افراد ناتوان و بردگان

Error! Bookmark not defined...... 1- 6- استبداد لازمه قدرت

Error! Bookmark not defined. 1- 7- تغییر قدرت موجب تغییر زمانه می شود

- 1- 8- میزان دسترسی به قدرت عامل تغییر رفتار دولتمردان. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 9- گرایش عمومی به قدرت **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 10- قدرت و دولت جهت دار است... **Error! Bookmark not defined.**
- 2- مراتب و انواع دولت **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- دولت آدم و دولت ابلیس **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- دولت آکارم (بلند مرتبگان) و دولت لئام (فرومایگان). **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 3- دولت جاهل و دولت عاقل **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 4- دولت عادل و دولت جائز: **Error! Bookmark not defined.**
- 5- دولت اختیار و دولت اشرار **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 6- دولت حق و دولت باطل **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 7- دولت الهی و دولت انسانی **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 8- دولت ابرار و دولت فجّار/فساق **Error! Bookmark not defined.**
- 3- منزلت و جایگاه دولتمردان **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- منزلت و جایگاه دنیوی دولتمردان حق و عدل. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 1- دولتمرد چوپان و مردم گله. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 2- دولتمرد ناخدا و مردم کشتی هستند. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 3- سایه و نیزه خدا در زمین. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 4- پاسداران اوامر خدا در زمین. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 5- برپادارنده عدل در روی زمین. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 6- ستون خیمه **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 7- رشته نظام **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 8- پناهگاه پناهندگان و ملجأ مؤمنان. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 9- بهترین بندگان **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 10- الگو و نمونه **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 11- خزانهداران مردم و وکیلان امت. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 12- پدر جامعه و یتیمان **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 13- خلفاء خدا در زمین **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 14- ارکان زمین **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 15- قطب سنگ اسیاب **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 1- 16- قلب جامعه **Error! Bookmark not defined.**

3-1-17- برادر و خدمتگزار مردم. **Error! Bookmark not defined.**

3-1-18- عبادت بودن نگرستن به پیشوای عادل. **Error! Bookmark not defined.**

3-1-19- عامل معرفت به خداوند. **Error! Bookmark not defined.**

3-2- منزلت و جایگاه دنیوی دولتمردان جور و باطل. **Error! Bookmark not defined.**

3-2-1- خوارترین آفریدگان **Error! Bookmark not defined.**

3-2-2- بدتر از حیوان درنده **Error! Bookmark not defined.**

3-2-3- بی ارزشی حاکمیت مادی. **Error! Bookmark not defined.**

3-2-4- احترام نداشتن **Error! Bookmark not defined.**

3-2-5- نفرین شده پیامبران **Error! Bookmark not defined.**

3-2-6- شفاعت پیامبر به او نمی رسد. **Error! Bookmark not defined.**

3-2-7- دارای بدترین خانه ها ... **Error! Bookmark not defined.**

3-2-8- عدم پذیرش نماز **Error! Bookmark not defined.**

3-3- منزلت و جایگاه اخروی دولتمردان حق. **Error! Bookmark not defined.**

3-3-1- بهترین پاداش از آن دولتمرد عادل. **Error! Bookmark not defined.**

3-3-2- نجات از آتش دوزخ **Error! Bookmark not defined.**

3-3-3- بهشت جایگاه دولتمرد حق. **Error! Bookmark not defined.**

3-3-4- محبوبترین انسانها نزد خداوند متعال. **Error! Bookmark not defined.**

3-4- منزلت و جایگاه آخروی دولتمردان جور. **Error! Bookmark not defined.**

3-4-1- انداختن و سقوط در دوزخ. **Error! Bookmark not defined.**

3-4-2- نخستین دوزخی **Error! Bookmark not defined.**

3-4-3- عدم شفاعت پیامبر(ص). **Error! Bookmark not defined.**

3-4-4- سخت ترین عذاب **Error! Bookmark not defined.**

3-4-5- داخل شدن در جهنم بدون حسابرسی. **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined. گفتار سوم: فرایند

1- ابزارها و اصول حاکم بر اعمال و رفتار دولتمردان. **Error! Bookmark not defined.**

1-1- ابزارها و اصول حاکم بر رفتار فردی دولتمردان. **Error! Bookmark not defined.**

1-1-1- به پا داشتن آموزه های دینی و تبعیت از احکام و سنت های الهی. **Error! Bookmark not defined.**

1-1-2- شکرگزاری **Error! Bookmark not defined.**

1-1-3- پاکدامنی و پاکی و دوری از لهو و لعب. **Error! Bookmark not defined.**

1-1-4- پارسایی و تقوا **Error! Bookmark not defined.**

- 1-1-5- دانایی نسبت به دین خدا. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-6- داشتن شکیبایی و بینش. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-7- تهذیب و تعلیم خود قبل از دیگران. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-8- بخشنده ترین افراد جامعه بودن. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-9- داشتن کفایت **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-10- داشتن حسن خلق، مهربانی و محبت. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-11- ساده زیستی و دوری از مال اندوزی و ریاست طلبی. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-12- پرهیز از خودپسندی. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-13- شجاعترین افراد **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-14- حلیم و بردبار بودن **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-15- داشتن سعه صدر و تحمل. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1-16- بصیرت داشتن و بیدار بودن. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-2- ابزارها و اصول حاکم بر رفتار اجتماعی و سیاسی دولتمردان. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-1- داشتن توانایی و شایستگی. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-2- عدالت خواه بودن و دوری از تبعیض و امتیاز خواهی. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-2- خرد گرا بودن و استدلال درست. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-2- داشتن زبانی گویا **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-3- خود را برابر داشتن با مردم و ارتباط مستقیم با آنها. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-4- اتمام حجت کردن با مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-5- دوری نمودن از خلف وعده و عهد شکنی. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-6- صداقت داشتن و پرهیز از مکر و حيله. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-7- پرهیز کردن از عجله و شتابزدگی. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-8- داشتن برنامه ریزی درست. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-9- عبرت گرفتن از حکومتها و دولتهای قبل. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-10- نظارت و ارزشیابی دقیق امور. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-11- عفو و گذشت داشتن ... **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-12- امانتدار بودن **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-13- دلیل و برهان داشتن **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-14- تدبیر و حسن سیاست داشتن. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2-15- استفاده از ابزار تشویق و تنبیه. **Error! Bookmark not defined.**

- ۲- تکالیف، حقوق متقابل و شیوه‌های رفتاری دولت و مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 1- وظایف، تکالیف و شیوه‌های رفتاری دولت در برابر مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 1- بکارگیری و اجرای عدالت در بین مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 2- احسان و مهربانی با مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 3- پوشاندن سر و راز از مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 4- مشورت با مردم **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 5- اداء حقوق مردم بدون درنگ. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 6- انصاف داشتن **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 7- عمل به کتاب و سنت و آموختن حدود اسلام و ایمان. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 8- خیر خواهی و ارشاد **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 9- عفو و پوشاندن عیوب مردم و تغافل از گناه زيردستان. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 10- عمل بر اساس استطاعت مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 11- عذر پذیری **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 12- پرداخت بدهی تنگدستان. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 13- تقسیم درست بیت‌المال و پرهیز از خیانت و حیف و میل بیت‌المال. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 14- جمع‌آوری خراج **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 15- جهاد با دشمنان و حفظ مرزها. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 16- اصلاح امور **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 17- آباد کردن شهرها و سرزمین‌ها. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 18- امر به معروف و نهی از منکر. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 19- رسیدگی به مظالم **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 20- پرهیز از منت‌گذاری .. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 21- پرهیز از بزرگ‌نمایی . **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 1- 22- پرهیز از خونریزی ناحق. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 2- وظایف و شیوه‌های ارتباطی مردم در قبال دولتمردان. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 1- وظایف و شیوه‌های ارتباطی مردم در قبال دولتمردان و دولت حق. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 2- وظایف و شیوه‌های ارتباطی مردم در قبال دولتمردان و دولت ستمگر **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 3- شرایط همکاری با حاکمیت جور. **Error! Bookmark not defined.**
- 3- 2- 3- معیارهای سنجش دولتمردان **Error! Bookmark not defined.**

- 3-1- میزان تبعیت و اطاعت از دستورات مافوق. **Error! Bookmark not defined.**
- 3-2- موقع رسیدن به حکومت / دولت ... **Error! Bookmark not defined.**
- 3-3- چگونگی احسان و مهربانی **Error! Bookmark not defined.**
- 3-4- نحوه عدالت خواهی و ظلم ستیزی . **Error! Bookmark not defined.**
- 3-5- چگونگی بخشندگی **Error! Bookmark not defined.**
- 3-6- شیوه دفاع از حق **Error! Bookmark not defined.**
- 3-7- چگونگی کنترل نفس **Error! Bookmark not defined.**
- 3-8- نوع زندگی مردم **Error! Bookmark not defined.**
- 3-9- نحوه برخورد با فریضه امر به معروف و نهی از منکر. **Error! Bookmark not defined.**
- 4- عوامل دوام و زوال دولت **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1- عوامل دوام و پایایی دولت از منظر روایات معصومین(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-1- تبعیت و اطاعت از خداوند متعال. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-2- پرهیز و دوری از غفلت ... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-3- عدالت محوری **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-4- حسن شهرت داشتن دولتمرد. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-5- نیک روش بودن **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-6- داشتن نیروی نظامی مقتدر. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-7- اداء حقوق متقابل میان دولت و مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-8- دینداری و قرار دادن قدرت در خدمت دین. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-9- احسان و کمک به مردم **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-10- عفو و گذشت داشتن .. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-11- صلح و دوستی و وفاء نمودن به عهد و پیمان. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-12- خیرخواهی کردن **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-13- جهاد و نبرد با دشمنان **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-14- میانه روی و پاکدامنی . **Error! Bookmark not defined.**
- 4-1-15- اتحاد و انسجام **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2- عوامل زوال دولت از نظر روایات معصومین(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2-1- خیانت و مکرو حیله مردم **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2-2- ضعیف شمردن دشمن .. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2-3- ناتوانی در سیاست و سوء تدبیر. **Error! Bookmark not defined.**

- Error! Bookmark not defined.**..... 4-2-4 -4 منع احسان و یاری
- Error! Bookmark not defined.**... 5-2-4 -4 استبداد و خود کامگی
- Error! Bookmark not defined.**..... 6-2-4 -4 طمع داشتن
- Error! Bookmark not defined.**..... 7-2-4 -4 برتری جویی و امتیاز خواهی
- Error! Bookmark not defined.**... 8-2-4 -4 ظلم و ستم دولتمردان
- Error! Bookmark not defined.**.. 9-2-4 -4 اختلاف و پراکنده شدن
- Error! Bookmark not defined.**..... 10-2-4 -4 ریاست طلب بودن
- Error! Bookmark not defined.**..... 11-2-4 -4 قرار دادن دین در خدمت دولت
- Error! Bookmark not defined.**..... 12-2-4 -4 بد رفتاری کردن
- Bookmark not defined.**..... 13-2-4 -4 به کارگیری دون پایگان و ارادل و تاخیر افاضل
- Error! Bookmark not defined.**..... 14-2-4 -4 عدم اطاعت و حمایت از دولت و دولتمردان
- Error! Bookmark not defined.**..... 15-2-4 -4 تباه کردن اصول و پرداختن به فروع
- Error! Bookmark not defined.**..... 3-4 -4 نافرمانی الهی
- Error! Bookmark not defined.**..... 1-3-4 -4 ترک امر به معروف و نهی از منکر
- Error! Bookmark not defined.**... 2-3-4 -4 دنیاگرایی و دنیاپرستی
- Error! Bookmark not defined.**..... گفتار چهارم: نتایج و آثار دولت
- Error! Bookmark not defined.**..... 1- نتایج دولت حق و عدل
- Error! Bookmark not defined.**..... 1-1 -1 نزول رحمت و برکات الهی
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-1 -1 آبادانی شهرها
- Error! Bookmark not defined.**..... 3-1 -1 اصلاح امور مردم
- Error! Bookmark not defined.**..... 4-1 -1 سعادت و رستگاری مردم
- Error! Bookmark not defined.**..... 5-1 -1 سامان یافتن امور مردم و دولت
- Error! Bookmark not defined.**.. 6-1 -1 حاکمیت همه خوبی ها بر جامعه
- Error! Bookmark not defined.**..... 7-1 -1 شکل گیری بهترین زمانها
- Error! Bookmark not defined.**..... 8-1 -1 هدایت یافتن جامعه
- Error! Bookmark not defined.**..... 9-1 -1 احیاء وزنده شدن حق و عدل
- Error! Bookmark not defined.**..... 10-1 -1 عزتمندی و قدرتمندی جامعه
- Error! Bookmark not defined.**..... 11-1 -1 زینت یافتن دولتمردان
- Error! Bookmark not defined.**..... 12-1 -1 جلب اعتماد توده مردم
- Error! Bookmark not defined.**..... 13-1 -1 آرامش فکری دولتمردان

- Error! Bookmark not defined.**..... 14-1 دوستی و الفت میان مردم
- Error! Bookmark not defined.**..... 15-1 خشنودی خداوند متعال
- Error! Bookmark not defined.**..... 16-1 حفاظت از دین و امانت
- Error! Bookmark not defined.**..... 17-1 امنیت و آرامش
- Error! Bookmark not defined.**..... 18-1 پیروزی بر دشمن
- Error! Bookmark not defined.**..... 19-1 بی نیازی ودوری از فقر
- Error! Bookmark not defined.**..... 2- نتایج و پیامدهای دولت باطل و جور
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-1-1 هلاکت و عذاب الهی
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-2-2 رنج و گرفتاری
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-3-2 عدم پذیرش اعمال
- Error! Bookmark not defined.**... 2-4-2 عدم حمایت توده مردم از دولت:
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-5-2 ذلت و خواری دولت
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-6-2 از بین رفتن حق و عدل و زنده شدن ظلم وجور.
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-7-2 فتنه، گمراهی و فساد
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-8-2 از بین رفتن رحمت وبرکت الهی
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-9-2 از بین رفتن آبادانی
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-10-2 به حاشیه رفتن و نابودی انسانهای فاضل.
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-11-2 تسلط شیطان
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-12-2 شادی دشمنان
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-13-2 عمل نکردن به دین وخروج از آن
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-14-2 مهاجرت و فرار مغزها
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-15-2 قیام مسلحانه
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-16-2 ندامت اخروی
- Error! Bookmark not defined.**..... فصل پنجم: نتیجه گیری رساله
- Error! Bookmark not defined.**..... فهرست منابع
- Error! Bookmark not defined.**..... 1- کتابها:
- Error! Bookmark not defined.**..... 2- مجلات و نشریات:
- Error! Bookmark not defined.**..... 3- فهرست نشست ها، سخنرانی ها و مصاحبه ها:
- Error! Bookmark not defined.**..... 4- کتابهای لاتین:
- Error! Bookmark not defined.**..... 5- سایتها:

ضمائم (راویات مورد استفاده در متن رساله) 330

فهرست نمودارها

- نمودار (1-1) جایگاه دولت در تمدن اسلامی 7
- نمودار (2-1) روش تفسیر موضوعی، تحلیل محتوا و میناشناسی 9
- نمودار (1-3) اشتراکات سه رویکرد نظام مند، ظاهر شونده و ساخت گرایانه. **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (2-3) نمونه مدل پارادایمی داده‌بنیاد **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (1-4) گونه‌های مختلف اهداف کلی دولت **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (2-4) ابعاد و ویژگی‌های اهداف مختلف دولت **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (3-4) ویژگی‌های عمومی دولت و قدرت **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (4-4) گونه‌شناسی انواع دولت حق و باطل **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (6-4) منزلت و جایگاه دولتمردان حق در دنیا **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (7-4) منزلت و جایگاه دنیوی دولتمردان جور و باطل. **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (8-4) منزلت و جایگاه اخروی دولتمردان حق و عدل. **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (9-4) منزلت و جایگاه اخروی دولتمردان جور و باطل. **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (10-4) اصول حاکم بر رفتار فردی دولتمردان **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (11-4) ابزارها و اصول حاکم بر رفتار اجتماعی دولتمردان. **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (12-4) ابزارها و اصول حاکم بر رفتار فردی و سیاسی و اجتماعی دولتمردان. **Bookmark not defined.**
- نمودار (13-4) الگوی مربوط به وظایف و تکالیف متقابل دولت و مردم. **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (14-4) شرایط و ضوابط همکاری با دولت جور **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (15-4) معیارهای سنجش دولتمردان **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (16-4) عوامل دوام و پایایی دولت **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (16-4) عوامل زوال و ناپایداری دولت **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (17-4) آثار و نتایج دولت حق/عدل **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (18-4) نتایج و آثار دولت جور/باطل **Error! Bookmark not defined.**
- نمودار (1-5) ارتباط مقوله‌ها **Error! Bookmark not defined.**

مقدمه تحقیق

پرسش از دولت و ماهیت آن یکی از ابتدایی ترین و در عین حال مبهم ترین سوالاتی است که در حوزه علوم سیاسی مطرح می باشد. با توجه به این ابهام در ماهیت دولت، دیدگاه اندیشمندان علم سیاست نیز درباره آن مختلف است. این امر تا آنجا اهمیت دارد که برخی اندیشمندان مدعی عدم تعریف پذیری دولت شدند. علی رغم اینکه برخی صفات و ویژگی ها از قبیل سرزمین، مردم، دستگاه قضایی و غیره در میان همه دولتها مشترک است؛ اما برخی فاکتورها وجود دارد که موجب می گردد تا ماهیت دولت در هر جامعه ای با جامعه دیگر فرق نماید، لذا نمی توان ماهیتی یگانه و واحد برای آن در نظر گرفت و نمی توان تعریف جامعی از آن ارائه نمود؛ که بطور کامل همه ابعاد و ویژگی های آن را مورد نظر قرار دهد.

هنگامی که از دولت سخن می گوئیم وارد حوزه نظریه پردازی می شویم. اختلاف اندیشمندان در ماهیت دولت موجب شده است تا تعبیر و تفاسیر متفاوتی از آن ارائه شود؛ با توجه به رویکردهای مختلف اندیشمندان به دولت، تقریباً هیچ نظریه ای از دولت علی رغم اینکه ممکن است در برخی زمینه ها همپوشانی داشته باشند به طور کامل منطبق بر یکدیگر نیستند.

نظریه های دولت در اسلام برداشتها و محصولات منطقی و اصولی نظام وار ذهن اندیشمند از متون دینی هستند که بدنبال ارائه دلایلی برای مشروعیت قدرت دولت و تبیین حاکمیت آن از نظر حق حاکمیت و چگونگی اطاعت هستند. اینگونه نظریات با مشروعیتی که به قدرت دولت و حاکمیت آن می دهند، تلاش می کنند تا اجبار و زوری را که در طبیعت دولت مستقر شده است را الهی، مشروع، منطقی و عادلانه معرفی نمایند و به افراد تحت حکومت اطاعت و پذیرش آن را بقبولانند. بنابراین نظریه های دولت در اسلام، هر کدام به نوعی کوشش می کنند قدرت دولت را مشروع جلوه دهند، به گونه ای که فرمان و اطاعت، توأم با حق و حقانیت تلقی شود.^۱

نظریه ها پس از تمهید مقدمات لازم به طور آشکار یا ضمنی به شمارش و معرفی عناصر قدرت

1. داود فیرحی، نظام سیاسی و دولت در اسلام، تهران: سمت، ۱۳۸۲/۱۷-۱۲

در دولت اسلامی می پردازند، سپس به تعریف و تحدید مرزهای دولت می پردازند، مرزها ممکن است در هر دولتی گسترده یا محدود باشند، نظریه ها پس از مرزبندی دولت، به طراحی و تعریف شبکه خاصی از قدرت در درون مرزهای خود اقدام می کنند و هر نهاد یا گروهی را در جایگاه معینی به نظریه نشان می دهد بر می نشانند، نظریه همچنین به تبیین نهاد رهبری کننده به مثابه عالی ترین مرکز تصمیم گیری و هدایت دولت می پردازند و آنگاه به بحث درباره دامنه قدرت دولت و رهبران می پردازند و توضیح می دهند که آیا دامنه قدرت دولت محدود به حوزه عمومی است یا قلمروهایی از زندگی خصوصی افراد را نیز در می نوردد.^۱ نظریه های دولت در اسلام، مجموعه منظمی از مفاهیم مرتبط با یکدیگر هستند که هدف آنها تعریف، توصیف و توضیح واقعیت دولت است.

با توجه به ضرورت دولت برای جوامع انسانی و نقش بی بدیل آن در تامین امنیت و سعادت یک جامعه، و همچنین جامعیت دین مبین اسلام که حاوی متون بسیار غنی و ارزشمندی همچون قرآن کریم و روایات معصومین (ع) می باشد؛ نگارنده معتقد است در صورت بهره گیری درست از روش های نوین پژوهشی، می توان نظریه های دینی و اسلامی بی نظیری مبتنی بر این متون در حوزه های مختلف علمی بخصوص در حوزه اجتماعی و سیاسی خلق و عرضه نمود. پژوهش حاضر با این رویکرد؛ بدنبال این است تا با روش نظریه سازی داده بنیاد به استخراج نظریه دولت از روایات معصومین (ع) بپردازد.

نظریه هایی که به روش داده بنیاد ساخته می شوند؛ چون اولاً مبتنی بر داده های متنی دینی می باشند، و ثانیاً اینکه به شیوه استقرایی و از طریق گرآوری منظم داده های دینی و تجزیه و تحلیل و بازنمایی آن متون صورت می گیرد باعث می گردد تا نظریه استخراج شده، با نظریه های موجود ارائه شده در این زمینه فرق داشته و قابل اعتماد تر باشد.

آنچه از دولت در این پژوهش مد نظر می باشد. مفهوم عام دولت یعنی مجموعه هیئت حاکمه و کارگزاران است نه صرف قوه مجریه و هیات وزیران، به عبارت دیگر آنچه از دولت مد نظر این پژوهش است «دولت مجموعه ای از افراد و نهادهاست که قوانین فائقه در یک جامعه را وضع و با پشتوانه قدرت برتری که در اختیار دارند، اجرا می کنند»^۲

1. همان/۱۷-۱۲

2. آستین، رنی، حکومت، آشنایی با علم سیاست، ترجمه لیلا سازگار، تهران: نشر مرکز دانشگاهی، ۱۳۷۴/۱۳

فصل اول:

کلیات تحقیق

1- بیان مسأله

دولت (State) به عنوان گسترده ترین نهاد سیاسی در جوامع بشری همواره از زوایای مختلف جامعه شناختی، سیاسی و حقوقی و غیره می تواند مورد مطالعه قرار گیرد. اندیشمندان و مکاتب فکری گوناگون، نظریات متفاوتی از دولت ترسیم نموده اند. بررسی های تاریخی، فلسفی، حقوقی، سیاسی و اخلاقی درباره ی دولت در متون نظری مختلف اعم از متون قدیمی و جدید متکثر و در مواردی نیز متداخل جلوه می نماید. با توجه به این امر برخی کوشیده اند مهم ترین نگرشها درباره نظریه دولت را از منظر متفکران و مکاتب مختلف بررسی نمایند.

از آنجا که غالب الگوهای ارائه شده در خصوص دولت در ادبیاتهای موجود جهان متأثر از اراده های صرف انسانی می باشند یعنی اینکه صرفاً با رویکرد مادی و عقلانی انسان را مورد توجه قرار داده و فاقد توجه و بهره گیری از پتانسیل درونی و معنوی انسان می باشند. لذا در تعریف زندگی سیاسی و اجتماعی انسانها بخصوص در مبحث دولت آنچه در نوع دولت و حکومت از نظر این مکاتب اصالت دارد؛ تامین مصالح و مفاسد صرفاً مادی و جسمی انسانها خواهد بود. به همین جهت در تشریح بعد درونی و معنوی انسان عاجزند و توانایی الگو دهی درست و فراگیر از یک دولت مطلوب را ندارند؛ چرا که صرفاً آنچه مهم است همان ظاهر امر و بُعد حیوانی و مادی وجود انسان است. بنابراین با توجه به عدم وجود چنین نظریه ای فراگیر در سطح نظریه های موجود دولت، که بتواند همه جوانب مادی و معنوی انسان را مورد نظر قرار دهد. ارائه چنین نظریه ای ضرورت اساسی پیدا می کند.

گسترده گی و تکرر مباحث سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و... مربوط به دولت و نظریه های آن باعث شده است تا دولتها همواره فاقد هر گونه جوهر ذاتی باشند؛ با مطالعه دولتهایی که تا به امروز وجود داشته اند هیچ الگوی فراگیری که شامل همه دولتها باشد ارائه نشده است. عوامل متعددی از قبیل شرایط جغرافیایی، اندازه دولت (کوچک یا بزرگ بودن آن) واحدهای تشکیل دهنده دولت اعم از خانواده، قبایل و غیره، مذهب و آیین خاص الهی یا غیر الهی و مبانی و الگوهای انسجام اجتماعی از قبیل اعتقادات مذهبی و غیره بر چگونگی نوع آنها اثرگذار بوده است.

با توجه به این امر اندیشمندان در جوامع و حوزه های مختلف سیاست و اجتماعی رویکردهای متفاوتی نسبت به آن داشته و هر کدام به شیوه ای خاص آن را مورد مطالعه قرار داده اند. «این نکته بدان معنی است که جوامع اسلامی نیز، دولت یا دولتهایی متناسب با نیازها و الزامات فرهنگ خود ساخته

اند و می‌سازند. با این حال دولتها به رغم تفاوتهایی که دارند ویژگی‌ها و مشترکات خاصی هم دارند که آنها را از دیگر سازمانهای اجتماعی متمایز می‌کند.^۱

دولت در نظام اسلامی و لسان روایات معصومین(ع) بیشتر ناظر بر معنای حکومت و عناوین مرتبط از قبیل حاکمیت و دولتمردان خواهد بود که می‌تواند ابعاد گسترده‌ای در زمینه‌های مختلف دولت را شامل شود و با الگوهای متعددی که از دولت تاکنون ارائه شده است؛ قطعاً متفاوت خواهد بود.

بر این اساس تبیین ابعاد گوناگون دولت اسلامی از اهمیت بالایی برخوردار خواهد بود و عمدتاً از آن تحت عنوان اسلامی بودن دولت و یا حکومت یاد می‌شود. چرا که در آموزه‌های دینی در کنار تأکید بر تربیت فردی انسان، موضوع تربیت سیاسی و اجتماعی صحیح او نیز جهت کیفیت بخشی به زندگی وی همواره مطرح بوده است که متضمن آرمان‌ها، ایده آل‌ها، اهداف و معیارهای عقلانی و ارزشی لازم برای جامعه انسانی و نظام سیاسی و اجتماعی حاکم خواهد بود که مطابق با آن دست اندرکاران نظام حکومتی مکلف اند برای تبلور و تجلی این ارزش‌های والا، زمینه‌های لازم و شرایط مناسب را برای شکل‌گیری آن فراهم آورند.

وجود تصویری از یک دولت و جامعه سیاسی مطلوب در ذهن افراد یک جامعه دارای این کاربرد است که شهروندان دانسته یا ندانسته وضع موجود دولت و آن جامعه را با آن می‌سنجند. نتیجه این مقایسه مشخص می‌نماید که آیا وضع موجود در راستای وضع مطلوب در حرکت است یا خیر اگر تطابق دارد به چه میزان و اگر تطابق ندارد به چه میزان خواهد بود. بنابراین ورود به دوره دولت‌سازی چنان‌که آیت الله خامنه‌ای مدظله آن را مورد نظر قرار داده اند، تبیین درست نظریه دولت اسلامی، اهمیت قابل توجهی پیدا نموده است.

یکی از راهها برای تبیین حدود و ثغور نظریه دولت اسلامی در این برهه حساس از انقلاب مراجعه به نصوص دینی بخصوص روایات معصومین(ع) می‌باشد چرا که این نصوص همواره روشنی بخش جامعه سیاسی اجتماعی ما بوده و خواهند بود و با بهره‌گیری درست و دقیق از آنها می‌توان به طور صحیح با دولت‌سازی اسلامی در راستای ایجاد تمدن نوین اسلامی نقش آفرینی نمود.

۲ - سوال اصلی تحقیق

نظریه دولت مطلوب در روایات معصومین(ع) چیست؟

۳ - سوال‌های فرعی

تذکر: در رساله حاضر با توجه به استفاده از روش کیفی داده‌بنیاد که هدف آن کشف نظریه بر اساس داده‌های اولیه می‌باشد، تلاش شده است بدون پیش‌داوری و به منظور استماع و استفاده حداکثری

1. فیرحی، همان / ۸

از منطق درونی خود روایات، زوایای مختلف نظریه دولت کشف و تبیین شود. لذا می‌بایست بدون داشتن سوالات پیشین سراغ روایات معصومین (ع) رفت. اما به منظور شناخت ابعاد نظریه دولت در جامعه امروز پرسشهای زیر صرفاً به عنوان نگاه اولیه مطرح هستند.

با توجه به اینکه ارائه سوالات فرعی در روش داده بنیاد، موضوعیت ندارد، اما به هر ترتیب برخی سوالات از باب طریقت و اینکه چنین سوالاتی قابل طرح است ذیلاً ذکر می‌گردد. اما روش رساله نه استنطاقی و بر اساس سوالات زمانه، بلکه استخراجی از درون متن می باشد. لذا سوالات فرعی نقشی در سازماندهی رساله نخواهند داشت. مهم‌ترین سوالات مطرح در ارتباط با نظریه دولت عبارتند از:

1. مبانی نظری دولت مطلوب چیست.؟
2. منشاء دولت چیست.؟
3. ماهیت دولت مطلوب چگونه است.؟
4. قوانین و مقررات دولت مطلوب به چه صورت است.؟
5. نهادها و ساختارهای دولت مطلوب چگونه است.؟
6. شبکه و جریان قدرت و مرکز تصمیم‌گیری دولت مطلوب چگونه و کدام اند.؟
7. -کارگزاران دولت مطلوب چه ویژگی‌هایی باید داشته باشند.؟
8. مردم و نهادهای مدنی در دولت مطلوب چگونه باید باشند.؟
9. -وظایف و کارکردهای دولت مطلوب چه صورت است.؟
10. تداوم و انتقال و جانشینی در دولت چگونه می‌باشد.؟-
11. غایت دولت مطلوب چیست.؟
12. و ...

۴- اهمیت مساله و ضرورت تحقیق

در اسلام یکی از مهم‌ترین مسائل در حوزه فلسفه سیاسی، مسئله وجود دولت و حکومت بوده است و همواره دولت به عنوان امری مسلم نگاه می‌شده است. چرا که تشکیل حکومت یک نیاز اجتماعی به حساب می‌آید و هیچ‌گاه نمی‌توان بی‌نیاز از آن بود. تشکیل دولت و حکومت، از مسائل جدید حیات انسان نیست، بلکه مربوط به تمامی دوران‌های گذشته زندگی مدنی و اجتماعی بشر بوده است و اسلام نیز بر آن صحنه گذاشته است. در اسلام غیر از گروهی به نام خوارج که قائل به عدم وجود حکومت شدند؛ سایر فرق و مذاهب معمولاً بر ضرورت وجود حکومت اذعان می‌کنند.

برخی از مهم‌ترین دلایل بر ضرورت وجود دولت و حکومت در اسلام عبارتند از عقل، ماهیت قوانین اسلام، سیره عملی پیامبر ص و ائمه علیهم السلام، آیات و روایات فراوانی که در متون اسلامی وجود دارد. دلیل عقلی بر ضرورت دولت در اسلام بر این اصل تاکید دارد که انسان موجودی اجتماعی

است؛ و اسلام همواره به نیازهای اجتماعی او پاسخ گفته است، لذا اگر جامعه‌ای بدون حکومت باشد آن جامعه دچار اختلال و بی نظمی می‌شود. برای ایجاد جامعه‌ای امن و سعادت‌مند نیازمند قانون هستیم، که توسط حاکم و دولتی که فراتر از آن باشد تدوین و اجرا شود و این قانون و حاکم کسی بجز قانون الهی و پیامبر(ص) و جانشینان او نخواهد بود.

با توجه به جامعیت، جاودانگی و عقلانیت دین مبین اسلام، در ارائه الگوهای متعالی زندگی سیاسی و اجتماعی ارائه مبحث دولت سازی دارای اهمیت فراوانی است چنانکه آیت اله خامنه ای نیز نسبت به این مهم همواره تاکید داشته اند و تشکیل دولت اسلامی را مقدمه تشکیل تمدن اسلامی دانسته؛ و همواره در طول دهه قبل از ایجاد تمدن نوین اسلامی سخن گفته اند. ایشان در دیدار کارگزاران نظام در این خصوص با برشماری شاخص‌های دولت اسلامی، زنجیره‌ی شکل‌گیری تمدن اسلامی را بیان نموده و فرمودند:

ما یک انقلاب اسلامی داشتیم، بعد نظام اسلامی تشکیل دادیم، مرحله‌ی بعد تشکیل دولت اسلامی است، مرحله‌ی بعد تشکیل کشور اسلامی است، مرحله‌ی بعد تشکیل تمدن بین‌الملل اسلامی است ما امروز در مرحله‌ی دولت اسلامی و کشور اسلامی قرار داریم؛ باید دولت اسلامی را ایجاد کنیم.^۱

نمودار (۱-۱) جایگاه دولت در تمدن اسلامی

نگارنده معتقد است دین مبین اسلام توانایی پاسخگویی به نیازهای سیاسی و اجتماعی انسان در ابعاد مختلف فردی و اجتماعی را دارد. بنابراین ارائه الگویی مطلوب و جامع از یک دولت با نگاه به متون دینی بخصوص روایات معصومین(ع) که محور فعالیت آن همه ابعاد وجودی انسان باشد می‌تواند راهگشای فکری و عملی زندگی سیاسی و اجتماعی ما باشد. بر این اساس ارائه نظریه دولت مورد نظر ضرورت پیدا خواهد کرد. دولت در جامعه اسلامی، همانند دیگر جوامع بشری، نه تنها بیانگر وجود مجموعه‌ای از نهادهاست، بلکه حاکی از وجود نگرش‌ها و شیوه‌های خاصی از اعمال و رفتار است. علی‌رغم گذشت بیش از سه دهه از انقلاب اسلامی ایران، متأسفانه در بعد اسلامی تلاش جامع و درخور قبولی در خصوص نظریه دولت از منظر روایات معصومین(ع) صورت نگرفته است؛ بر این

^۱ سید علی خامنه ای، سخنرانی در دیدار با کارگزاران نظام ۱۳۹۰/۷/۲۴ و ۱۳۸۳/۸/۶ - برگرفته از سایت

اساس فهم کامل شکل و ساخت دولت اسلامی نیازمند بررسی دقیق متون دینی اسلامی است که در این میان روایات معصومین ع اهمیت و نقش بسزایی دارند. ما معتقدیم می توان بر اساس روایات معصومین(ع) نظریه دولت مطلوب مورد نظر اسلام را ارائه نمود که دارای الگو و شاخص هایی منحصر به فردی باشد.

۵- پیشینه تحقیق

پرداختن به پیشینه تحقیق موجب می گردد تا پژوهشگر به درستی با تکیه بر نظریه های موجود؛ اقدام به تدوین چارچوب نظری تحقیق نماید و به درستی به پالایش مفهومی؛ موضوع مورد مطالعه پردازد تا اشراف لازم بر فعالیتها و نظریه های موجود را به منظور تسلط بر اصول و سازوکارها و قالب های رائج نظریه پردازی بدست آورد.

استفاده و بکارگیری روش داده بنیاد در حوزه مطالعات دینی، از رشد چندانی برخوردار نبوده است. و تقریباً هیچ پژوهش مستقلی با روش داده بنیاد به بررسی دولت از منظر روایات نپرداخته است. لذا هیچ گونه پیشینه ای در این خصوص وجود نداشت. اما برخی پژوهشگران در برخی مقالات پژوهشی از روش داده بنیاد در متون دینی بهره گرفته اند که برای تقریب به ذهن پژوهشگران محترم به برخی از آنها اشاره می شود. از طرفی نیز مبحث دولت و نظام سیاسی با روش های متعددی غیر از روش داده بنیاد مورد بررسی قرار گرفته است که و علی رغم اینکه نمی تواند جزء سوابق و پیشینه های این مبحث قرار گیرد اما به هر ترتیب ذکر برخی از مهمترین کارهای صورت گرفته در حوزه دولت و نظام سیاسی در اسلام خالی از لطف نخواهد بود. لذا برخی از پژوهشهایی را که در این خصوص به انجام رسیده اند را می توان به صورت زیر دسته بندی نمود.

در پژوهش های مبتنی بر نظریه داده بنیاد باید بر این نکته توجه داشت که مرور پیشینه نه گویای مفاهیم عمده و نه ارائه دهنده فرضیه هاست، بلکه مرور پیشینه نشانگر وجود شکاف یا نوعی سوگیری در دانش موجود است و در نتیجه خردمایه ای برای مطالعه فراهم می آورد و مرور پیشینه این سودمندی را دارد که در هنگام ارائه داده ارجاعاتی به پیشینه می نماید تا حمایت بیرونی برای مدل نظری فراهم آورد.^۱

پژوهش های صورت گرفته در این زمینه را می توان به دو گروه تقسیم نمود؛ اول پژوهشهایی که با رویکرد داده بنیاد به بررسی متون دینی می پردازند و دوم پژوهشهایی که بدون در نظر گرفتن روش داده بنیاد به صورت عمومی در خصوص دولت ارائه شده اند. پژوهشهایی که به متون دینی با روش داده بنیاد پرداخته اند از رشد چندانی برخوردار نبوده است و

1. جان کرسول، پویش کیفی و طرح پژوهش: انتخاب از میان پنج رویکرد(روایت پژوهی، پدیدار شناسی، نظریه داده بنیاد، قوم نگاری، مطالعه موردی) ترجمه حسن دانایی فرد، حسین کاظمی، تهران: انتشارات صفار ویرایش دوم، / ۲۳۱

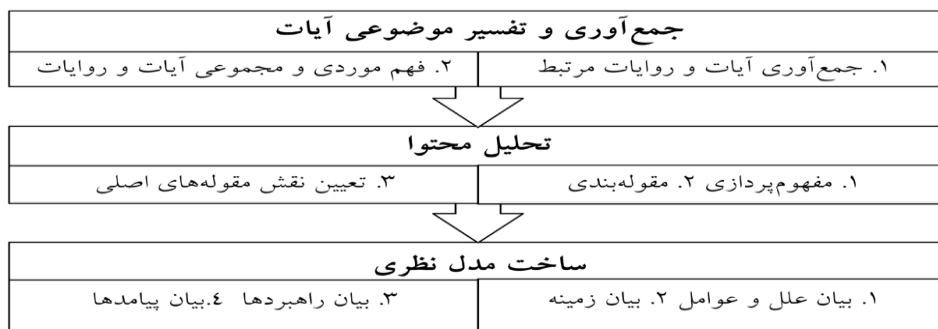
کارهای صورت گرفته در این خصوص را می توان به دو دسته تقسیم نمود.

۱- برخی از مطالعات صورت گرفته در این خصوص بدنبال بررسی یک موضوع بر اساس روش داده بنیاد بوده اند و صحبتی از نحوه کاربرد داده بنیاد، در متون دینی نمی کنند و صرفاً یک موضوع را کاملاً بر اساس روش داده بنیاد به اجرا گذارده اند. به عنوان نمونه می توان به مقاله مجتبی امیری و کژال دهقانی زنگنه، با عنوان نظریه رهبری اخلاقی بر مبنای سیره نبوی، مطالعات رفتار سازمانی، شماره ۴ / ۱۳۹۲ و مقاله حسن دانایی فرد و نونا مومنی، با عنوان تئوری رهبری اثربخش از دیدگاه امام علی ع، در فصلنامه مطالعات انقلاب، شماره ۱۴ / ۱۳۸۷ منتشر شده است

۲- دسته دیگری از مطالعات، بدنبال معرفی و یا ابداع شیوه هایی برای بهره گیری از متون دینی بوده اند. در این خصوص به دو مقاله پژوهشی اشاره می گردد.

مقاله اول، مربوط به امیرحمزه مهربانی و دیگران با عنوان معرفی روش شناسی داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی (ارائه یک نمونه)، در فصلنامه مدیریت فرهنگ سازمانی، شماره ۲۳ / ۱۳۹۰ منتشر شده است. این مقاله با اعتقاد بر امکان بکارگیری روش داده بنیاد؛ در متون دینی، موضوع توانمندسازی را تقریباً بر اساس همان چارچوب داده بنیاد، در متون دینی به اجرا گذارده است.

مقاله دوم، توسط مجید کافی و غلامرضا جمشیدی ها، با عنوان مدل روش شناسی نظریه پردازی در علوم انسانی اسلامی، در فصلنامه روش شناسی علوم انسانی، شماره ۷۲ / ۱۳۹۱. به چاپ رسیده است. نویسندگان این پژوهش تلاش نموده اند؛ تا روشی ترکیبی را با عنوان مبناشناسی برای نظریه پردازی در قرآن کریم معرفی نمایند. این روش، تلفیقی از سه روش تفسیر موضوعی، تحلیل محتوا و مبناشناسی است. روش مورد نظر به صورت زیر ارائه شده است.^۱

نمودار (۱-۲) روش تفسیر موضوعی، تحلیل محتوا و مبناشناسی

۱. نک به: مجید کافی و غلامرضا جمشیدی ها، مدل روش شناسی نظریه پردازی در علوم انسانی اسلامی، فصلنامه روش شناسی علوم انسانی، سال ۱۸ شماره ۷۲ / ۱۳۹۱ و مجید کافی، پارادایم اسلامی روش شناختی علوم انسانی، دوفصلنامه علمی پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی سال ۶ شماره ۱۱ / ۱۳۹۳ / ۲۵-۵۱

به نظر می‌رسد؛ پژوهش مورد نظر دارای برخی ایرادات اساسی است.

اول اینکه این پژوهش با عنوان مدل روش شناسی نظریه‌پردازی در علوم انسانی اسلامی ارائه شده است. اما در بررسی متون دینی فقط به روش تفسیر موضوعی قرآن کریم اشاره می‌نماید و از نحوه گزینش و استفاده از روایات غفلت نموده است.

دوم اینکه در این پژوهش، ارائه تحلیل محتوا و ساخت مدل نظری، تنها روش را پیچیده می‌نماید و ضرورتی ندارد. زیرا در درون روش داده‌بنیاد به صورت کامل آنچه مد نظر نویسنده بوده، یعنی مفهوم پردازی و مقوله بندی و ارائه پارادایم و.. وجود دارد و در واقع نویسنده بدون اینکه ثمره علمی لازم را داشته باشد، تحلیل محتوا را با داده‌بنیاد تلفیق نموده است.

علی‌رغم اینکه پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص استفاده از روش داده‌بنیاد در متون دینی، درخور توجه لازم هستند؛ اما پژوهش‌های مورد نظر یا مستقیماً به روش داده‌بنیاد نپرداخته‌اند (مانند کار آقای کافی) و یا اینکه صرفاً به معرفی داده‌بنیاد پرداخته‌اند. (مانند کار آقای مهرابی) اینگونه پژوهش‌ها به صورت کامل نحوه کاربرد روش داده‌بنیاد را در متون دینی مورد توجه قرار نداده‌اند.

چنانکه اشاره شد، برخی پژوهش‌ها به صورت تخصصی‌تر به نظام‌سیاسی و دولت پرداخته‌اند. لذا اینگونه پژوهش‌ها اولاً با روش داده بنیاد صورت نگرفته و دوماً اینکه اگر چه برخی از آنها جنبه‌هایی از دولت و حکومت را مورد بررسی قرار داده‌اند اما هیچ کدام به صورت تخصصی وارد حوزه نظریه دولت از منظر روایات معصومین (ع) نشده‌اند. ذیلاً به مهم‌ترین این کارهای پژوهشی اشاره می‌گردد. اینگونه پژوهش‌ها با رویکردهای متعددی دولت و نظام‌سیاسی را مورد بررسی قرار می‌دهند و تقریباً نمی‌توان همه آنها را زیر عنوانی خاص دسته بندی نمود. به هر صورت با اغماض از طرح برخی مباحث محتوایی اینگونه آثار را به صورت کلی می‌توان به چند دسته تقسیم نمود.

1- کتابهایی که با نگاه فقهی به دولت می‌پردازند

برخی از آنها با نگاه فقهی در قالب ولایت فقیه و فقه دولت اسلامی به بررسی دولت و نظام‌سیاسی در اسلام پرداخته‌اند و با برجسته نمودن بحث ولایت فقیه تلاش نموده‌اند تا این نظریه را مورد تشریح قرار دهند. از جمله این کتابها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود.

1-1- کتاب نظریه دولت دینی

این کتاب تالیف آقای علی اکبر نوایی توسط دفتر نشر معارف روانه بازار شده است این کتاب متشکل از یک پیشگفتار و 9 فصل است. عناوین مباحث این کتاب عبارتند از ۱. فقه، چالش‌ها و بایستگی‌ها، نویسنده در این فصل به جامعیت و کمال شریعت، اجتهاد و ماهیت و لزوم آن و چالش‌ها و بایستگی‌های فقه توجه دارد. ۲. فصل دوم با عنوان در مسیر فقه حکومتی، مشخص گردیده است. در این فصل، نگرش‌های فقهی در باب حکومت و روش‌های بارورسازی و تحول در فقه را عنوان می‌کند. ۳.

فصل سوم کتاب با عنوان فقه جواهری نماد فقه حکومتی، عنوان بندی شده است. در این فصل نویسنده به «نظریه دولت دینی» موضوعات فقه جواهری و بزرگان ویژگی‌ها و خصوصیات فقه جواهری و جایگاه ولایت فقیه در این مکتب فقهی را بررسی می‌کند. 4. فصل چهارم پیرامون زمینه‌شناسی دولت در فقه اسلامی است، در این فصل، مفهوم دولت و رابطه دولت و حاکمیت، ارتباط دین و دولت در قرآن و روایات و سابقه تاریخی تشکیل دولت در اسلام و زمینه‌شناسی دولت در فقه اسلامی بررسی شده اند. 5. در فصل پنجم در خصوص نظام‌سازی شریعت و فقه، مطالبی را ارائه می‌کند و مباحثی چون تعریف سیاست، تعامل دین و سیاست و خوب تأسیس نظام در شریعت و فقه، مطالبی را ارائه می‌کند و مباحثی چون تعریف فقه و رابطه فقه حکومتی با موضوعات حکومتی و سیاسی، از موضوعات این فصل است. 6. نویسنده در فصل ششم به بنیادهای دولت اسلامی می‌پردازد مانند دین، سرزمین، مردم، جایگاه و نقش مردم در مشروعیت نظام و وظایف مردم را در برابر حاکم و حکومت اسلامی ویژگی‌های حاکم و حکومت اسلامی ویژگی‌های حاکم و حکومت اسلامی می‌کند. 7. نویسنده در فصل هفتم ضرورت و صلاحیت حاکم در اسلام، قانون اساسی و حکمای اسلامی را یادآور می‌شود. 8. در فصل هشتم، اقتدار حاکمیت دینی مورد بحث قرار می‌گیرد و مولف محترم مفهوم قدرت، فلسفه قدرت و اهداف آن را در اندیشه سیاسی اسلام را به بحث می‌گذارد. 9. در فصل آخر و نهم کتاب اختیارات حکومت و حاکم اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد و مباحثی چون ویژگی‌های نظام سیاسی اسلام و ولایت مطلقه فقیه، حیطه‌های ولایت و اختیارات حاکم اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

1-2- ولایت فقیه و نظام سیاسی مطلوب اسلام در «نظام معقول»

این کتاب به قلم علیرضا پیروزمند تالیف گردیده این اثر به بررسی عقلایی نظریه ولایت مطلقه فقیه پرداخته شده و در بررسی عقلایی نیز از ابتدا وارد اثبات معقولیت ارکان نظریه نشده، بلکه نخست به تبیین معنای ولایت بر جامعه پرداخته، سپس ضرورت ولایت دینی بر جامعه را ثابت کرده.. بخشی از این مجموعه به بررسی عقلایی نظریه ولایت مطلقه فقیه، تبیین معنای ولایت بر جامعه (موضوعاً) و اثبات ضرورت ولایت دینی بر جامعه پرداخته شده است.

1-3- کتاب فی النظام السياسي للدولة الاسلامی

تالیف محمد سلیم العواء، قاهره، دارالشروق، 1410 در این کتاب مولف ابتدا در خصوص نظام سیاسی در اسلام، به دو نکته اشاره می‌کند؛ نخست اینکه اسلام - به عنوان دینی الهی، پیام آور نظام حکومتی معین و مشخصی نیست؛ و بدین معنا که از منظر حدود و ثغور «نظام سیاسی» سخن نگفته است؛ به دیگر سخن اسلام (شریعت اسلامی) همانا وحی الهی (قرآن) و سخن رسول اعظم (ص) است (سخنان رسول خدا یا وحی است که روح القدس در پیامبر دمیده یا تعبیر و بیان رسول اکرم (ص) است که از جانب خدا آمده است). در سوی دیگر «فقه اسلامی» قرار دارد که بیان بشری فهم قرآن و سخنان نبی است. فقه ساختار مشروعی است که در میان مسلمانان و در سرزمین‌های اسلامی پیاده می‌شود و از

تنوع فراوانی برخوردار است. وی سپس به جای پرداختن به خرد و کلان صفات حاکمان اسلامی، به تبیین ارزش‌های سیاسی اسلام همت می‌گمارد؛ وی چهار موضوع را بیش از دیگر موضوعات اساسی می‌پندارد؛ مسئله دین و دولت که کلید بحث موضوع رابطه اسلام و سیاست است؛ ارزش‌های سیاسی اسلام؛ تعدد‌گرایی سیاسی از دیدگاه اسلام و مسئله مشارکت‌سیاسی زنان. به نظر عوا حال که در منابع اسلامی (قرآن و سنت نبوی)، نظامی به نام نظام اسلامی وجود ندارد و این دو در باب قضاوت، حکومت، عزل و نصب حاکمان و چند و چون و گستره و شرایط این مسایل سخنی نگفته اند، راه چاره کدام است؟ وی، با یاری گرفتن از دیدگاه جوینی، نظام اسلامی را تنها در یک محمل صادق می‌بیند و آن وجوب اجتهاد علمای وارسته و اهل حل و عقد و نظر در مسایل سیاسی و قوای سه گانه دولت است.

1-4- کتاب درآمدی بر نظریه دولت در اسلام

مؤلف این کتاب آقای احمد جهان بزرگی است و انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، در سال 1388 برای دومین بار منتشر نموده است. این کتاب در دو بخش گردآوری و تالیف شده است. در بخش اول به بررسی زمینه‌های تاریخی نظریه دولت در سال‌های نخستین اسلام، می‌پردازد. و در بخش دوم به بررسی زمینه‌های تاریخی نظریه ولایت فقیه در سال‌های بعد می‌پردازد.

1- کتابهایی که دولت را از منظر تاریخی بررسی می‌کنند

برخی کتابهای دیگر نیز تلاش نموده اند تا سیر تاریخی ساختار دولت و نظام‌سیاسی در اسلام، بخصوص دولتهای صدر اسلام همچون دولت مدینه و دولت امام علی(ع) و ... را مورد تشریح قرار دهند. نمونه این کتابها را می‌توان به کتب زیر اشاره نمود.

1-1- کتاب دولت افتاب

این کتاب تالیف مصطفی دلشاد تهرانی، خانه اندیشه جوان 1377 در این کتاب. مؤلف با مروری بر سیره حکومتی امیرالمومنین علی(ع)، به بحث درباره «دولت و بیعت»، مفهوم، جایگاه، ماهیت و اهداف آنها پرداخته و در بخش دیگر کتاب، خواننده را با نظام اداری در اندیشه و سیره آن حضرت و همچنین ویژگی‌ها، مختصات و ساختار و سازمان آن، آشنا می‌سازد و پس از بررسی تحولات دوره 25 ساله حکومت خلفا و مشکلات دولت آفتاب، تحولات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی این دوره را تحلیل کرده است.

1-2- کتاب تاریخ تحول دولت در اسلام

این کتاب تالیف آقای دکتر داود فیرحی است که در سال 1394 برای ششمین بار توسط دانشگاه مفید در ده فصل به رشته تحریر درآمده است. در مورد مباحثی، چون ماهیت دولت در جهان اسلام، تحولات قبایلی شبه جزیره عربستان قبل از اسلام، چگونگی تأسیس و ساختار دولت - شهر پیامبر

اسلام(ص) در مدینه و پیدایی و خلافت قریش بحث نموده است. همچنین سه دولت بزرگ اسلامی، یعنی دولت‌های اسماعیلی، عثمانی و صفویان به گونه‌ای مفصل مورد مطالعه قرار گرفته است. در مقدمه این کتاب آمده است که اثر حاضر، تأملی درباره «ماهیت دولت و تحولات آن در دوره میانه تاریخ اسلام» است، در واقع، جستارهایی به ضرورت برگزیده از تبار تاریخی، پیدایی، ساختار و مهم‌ترین تحولات سلسله‌های بزرگ دولت در دوره کلاسیک اسلام است. در این نوشته، بیشتر به آن دسته از دولت‌های بزرگ و سنتی جهان اسلام پرداخته شده که ظهور و زوال آنها برای تاریخ تمدن و در پی آن، تاریخ اندیشه سیاسی مسلمانان نقطه‌ای تعیین کننده تلقی می‌شود. به همین دلیل از بیان تفصیلی جزئیات تاریخ حکمرانی‌ها و حکمرانان کوچک و بزرگ در جهان اسلام چشم‌پوشی شده است.

در خصوص کتاب حاضر دو نکته به‌عنوان اصل راهنما لحاظ شده است: نخست آنکه، به‌رغم تنوع دولت‌ها و سلسله‌های اسلامی، فرض بر این بوده که همه این دولت‌ها از ساخت و منطق عمل کم‌وبیش یک‌سانی پیروی می‌کنند. دوم آنکه، تنها به ساختار و تحولات دولت‌های بزرگ سنتی در جهان اسلام بسنده و بحث درباره «ماهیت دولت/دولت‌های اسلامی در دوره جدید» به پژوهشی مستقل در آینده واگذار شده است.

۳-۱- کتاب نظام‌سیاسی و دولت در اسلام

این کتاب توسط آقای داوود فیرحی، توسط انتشارات سمت 1382 با همکاری مؤسسه آموزش عالی باقرالعلوم(علیه‌السلام) برای دانشجویان رشته علوم سیاسی و فقه سیاسی در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد تدوین شده است که متشکل از سه بخش و نه فصل می‌باشد بخش اول در خصوص بحث چهارچوب نظری است و شامل مباحثی چون مفهوم نظام سیاسی و دولت؛ قلمرو مطالعه، سیمای عمومی نظام‌سیاسی و دولت در اسلام، تحولات نظریه‌های نظام‌سیاسی در اسلام. بخش دوم به نظریه‌های نظام‌سیاسی اهل سنت پرداخته و شامل مباحثی چون مختصات عمومی خلافت اسلامی، نظام‌سیاسی قدیم اهل سنت و نظریه‌های خلافت جدید در بخش سوم به نظریه‌های نظام‌سیاسی شیعه پرداخته و مباحثی چون مختصات عمومی امامت شیعه، شیعه و نظام‌سیاسی مشروطه و در فصل آخر به بحث شیعه و نظام جمهوری اسلامی پرداخته است.

هدف اساسی نوشته حاضر، بررسی چهارچوب منطقی و نظام‌وار هر یک از نظریه‌های نظام‌سیاسی در اسلام از یک سو و شیوه استناد این نظریه‌ها به ادله‌ای از قرآن و سنت و نیز اجماع و عقل از سوی دیگر است. در این کتاب سه گونه کلان از نظریه‌های نظام‌سیاسی شیعه، اهل سنت و خوارج طرح شده و کوشش شده است هر یک از سه گونه نظریه‌ها به دوران قدیم و جدید تقسیم شود. بدین‌سان، ضمن توضیح ویژگیهای عمومی مهم‌ترین نظریه‌های شش‌گانه در تفکر اسلامی، تلاش شده است مناسبات درونی این نظریه‌ها، تأثیر آنها بر یکدیگر و تأثر آنها از یکدیگر در درون تفکر اسلامی و نیز تأثیرات

برخی جریانهای بزرگ فکری و خارج از تمدن اسلامی، از جمله تجدد غربی، در سیمای عمومی نظریه‌های نظام‌سیاسی در اسلام ارزیابی شود. بخش مستقلی نیز به نظریه‌های نظام‌سیاسی در جمهوری اسلامی ایران اختصاص یافته است.

۴-۱- ساختار حکومت در اسلام

این کتاب توسط حیات الله یوسفی تالیف شده است و توسط انتشارات کانون اندیشه جوان در شش فصل منتشر شده است. هدف اصلی این تحقیق، بررسی دیدگاه اسلام در رابطه با ساختار نظام‌سیاسی و شکل حکومت؛ آن هم با تکیه و اعتماد بر منابع اولیه اسلام و آرا و نظریات اندیشمندان اسلامی است که با رویکردی تحلیلی به تبیین ساختار حکومت در اسلام پرداخته و در شش فصل، ساختار حکومت در اسلام را تبیین کرده است. مفاهیم و کلیات، اصول بنیادین حکومت در اسلام، الگوی تاریخی حکومت در اسلام، اسلام و الگوی حکومت (1)، اسلام و الگوی حکومت (2)، امام خمینی (ره) و ساختار حکومت اسلامی، عناوین ششگانه فصول این اثرند.

در فصل اول نویسنده به بررسی برخی مفاهیم کلی همچون چیستی ساختار، عناصر اصلی در ساختار حکومت، الگوهای تاریخی ساختار حکومت اهداف و وظایف حکومت در اسلام پرداخته است. در فصل دوم نویسنده به بررسی برخی اصول بنیادین حکومت در اسلام از قبیل حاکمیت الهی، قانونگذاری، عدالت و مصلحت پرداخته است. در فصل سوم الگوی تاریخی دولت در اسلام مورد توجه قرار گرفته در این خصوص وی سعی کرده است تا الگوهای تاریخی و ارکان اصلی آن را در عصر حضور معصوم (ع) و برخی زمانها از جمله دوران صفویه مورد توجه قرار دهد. در فصل چهارم مولف به بررسی الگوی حکومت در اسلام در عصر غیبت پرداخته و معتقد است که رهبری جامعه در این دوره از آن فقهای جامع شرایط است. در فصل پنجم به بررسی الگوی حکومت در اسلام پرداخته و مباحثی چون ساختار سازمانی و ترکیب نهادها، پویایی ماهیت ساختار، ترکیب تاریخی حکومت، اسلام و سلامت جریان حکومت و... اشاره کرد است و در فصل آخر نیز به بررسی ساختار حکومت از منظر امام خمینی (ره) پرداخته است.

از نظر نویسنده، اهمیت اثر در این است که تاکنون در رابطه با ساختار سیاسی و الگوی حکومتی اسلام، تحقیق مستقلی انجام نشده است. هرچند در ضمن برخی از مباحث مربوط به حکومت اسلامی، اشاره‌های کلی صورت گرفته، اما این مباحث نیز بدون توجه به ابعاد مختلف این موضوع و با کمترین تکیه بر استدلال قانع کننده و جامع بیان شده است. از این جهت. کتاب مورد نظر با توجه به این ضرورت شکل گرفته است و تلاش دارد تا قدم‌هایی هرچند ابتدایی در این راستا بردارد. با این حال این پژوهش نیز تصویری از چیستی و چگونگی دولت اسلامی از منظر روایات معصومین ارائه نمی‌دهد و صرفاً به برخی از روایات و آیات قرآنی در خصوص ساختار دولت اشاره می‌نماید.

۲- برخی آثار نیز دولت را از منظر فلسفه سیاسی بررسی نموده اند

برخی آثار نیز به بررسی رابطه دین و سیاست و همچنین به بررسی دولت از منظر فلسفه سیاسی پرداخته اند نمونه این کار را می توان به کتاب زیر اشاره کرد.

۲-۱- کتاب فلسفه و نظام سیاسی اسلام

این کتاب توسط آقای دکتر عبدالله حاجی صادقی توسط نشر زمزم هدایت 1383 در دو فصل به رشته تحریر درآمده است. در فصل اول به فلسفه سیاسی اسلام است پرداخته است که شامل مباحثی چون دین و سیاست، سکولاریسم و اسلام، ادله سکولاریسم، نظریه تلازم و عینیت و برخی از مباحث اجتماعی و سیاسی قرآن کریم پرداخته است و در فصل دوم به نظام سیاسی اسلام و چگونگی شکل گیری آن پرداخته، ابتدا دیدگاههای مختلفی را در این زمینه آورده است سپس به نظام سیاسی اسلام در عصر غیبت پرداخته است در بخش دیگری از این فصل مباحثی چون مردم سالاری دینی و روش های مشارکت، معروف ها و منکرهای سیاسی و در نهایت بحث شور و مشورت در سخنان معصومین(ع) را مورد توجه قرار داده است.

۲-۲- کتاب النظام السیاسی فی الاسلام

این کتاب تالیف باقر شریف القرشی، بیروت 1404 که به صورت کلی به برخی مسایل در خصوص سیاست و دولت با توجه به متون اسلامی پرداخته است، از جمله تعریف سیاست در لغت و اصطلاح، علم بودن سیاست، ارتباط سیاست با برخی از علوم مثل تاریخ، اقتصاد روانشناسی و غیره، موضوع و غایت سیاست، انواع سیاست عادلانه و ظالمانه و مظاهر آنها و حکم اسلام در هر مورد رابطه دین با سیاست و دولت، سفراء در دولت اسلامی، بحث آزادی و معنا و مفهوم آن و مباحثی چون آزادی بیان و آزادی سیاسی و اجتماعی، آزادی شخصی، آزادی داشتن مسکن، آزادی اقتصادی و مباحثی چون عوامل محبت و تفرقه در اسلام و برخی مباحث کلی دیگر پرداخته است

۳- برخی آثار نیز به صورت کلی به بررسی مباحث سیاسی در روایات معصومین(ع) پرداخته اند که

دولت نیز تحت این آثار مورد توجه قرار گرفته است. به عنوان نمونه می توان به کتاب زیر اشاره

نمود.

۳-۱- کتاب مباحث سیاسی بحار الانوار

این اثر توسط آقای ابوالفضل سلطان محمدی تالیف گردیده و از سوی انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی منتشر شده است. این کتاب به معرفی و طبقه بندی بزرگترین جامع حدیثی شیعه یعنی کتاب «بحار الانوار» با نگاه سیاسی می پردازد و به خاطر آنکه تمام یا عمده مباحث سیاسی را از دیدگاه روایات بحار الانوار بررسی کرده و تمام یا غالب روایات سیاسی را در خود جمع کرده باشد و همچنین به ارائه آموزه های سیاسی اسلام در قالب متون روایی، متون حدیثی به منظور سهولت دستیابی و استفاده

پژوهشگران سیاسی تالیف شده است که دارای امتیاز و برجستگی منحصر به فرد است. لذا این اثر ارزشمند در دو جلد و در شش فصل فراهم آمده است، جلد اول با عنوان «حکومت و رهبری» مشتمل بر دو فصل است: فصل اول اختصاص به کلیات و مفاهیم دارد و در آن موضوعاتی نظیر تعریف دین و سیاست، آمیختگی دین و سیاست و... مورد بحث قرار گرفته است. فصل دوم دربرگیرنده مباحث حکومت و رهبری، صفات و شرایط حاکم و نحوه گزینش حاکم اسلامی است. به هر حال هر چند کتاب مذکور تمرکز بر روایات دارد اما تمرکزی برای تولید نظریه دولت در روایات معصومین (ع) نداشته است.

با توجه به متون و تالیفات موجود در خصوص دولت، هیچ کدام از آنها با رویکرد نظریه‌ای و تخصصی نسبت به دولت تدوین نشده است و صرفاً یا به مباحث کلی و عمومی در خصوص سیاست و نظام سیاسی پرداخته اند و یا نگاه تاریخی به تشکیل دولت و نظریه‌های دولت در جوامع اسلامی داشته اند و هیچ‌گونه نظریه‌ای از دولت مطلوب اسلامی از منظر روایات معصومین (ع) ارائه نشده است. پژوهش حاضر دارای برخی برجستگی‌ها نسبت به متون موجود است؛ برخی از آنها عبارتند از

1. نوع روشی که از آن بهره می‌برد؛ به نوبه خود بدیع و جدید است.
2. برای بررسی و ارائه نظریه تمرکز بر روایات معصومین (ع) نموده است.
3. با رویکردی نظریه سازی و ارائه الگویی دینی و اسلامی در حال انجام است.
4. تحقیقات و پژوهش های موجود معمولاً متأثر از دوره های تاریخی خاص جامعه مسلمانان به بررسی دولت پرداخته و بنا بر فراخور بحث به استنادات قرآنی و روایی نیز توجه نموده اند، اما پژوهش حاضر بدنبال این است تا نظریه دولت مطلوب مورد نظر معصومین (ع) را از درون روایات آنها بازخوانی نموده و الگوی مورد نظر را ارائه نماید.

با توجه به نوع روش و رویکرد این پژوهش، به نظر می‌رسد؛ این کار، فراتر از کارهای صورت گرفته است و به نوبه خود بدیع و جدید می‌باشد و زمینه‌ها و بستر لازم را جهت تحقیقات بیشتر فراهم می‌نماید.

۶- اهداف تحقیق

این پژوهش در سطح کلان با هدف تبیین و تشریح نظریه دولت در روایات معصومین (ع) به انجام می‌رسد؛ اما در سطح خرد دارای بسیاری از اهداف متعالی نیز می‌باشد که به طور مختصر به برخی از آنها اشاره می‌گردد.

1. ارائه الگویی جامع از نظریه دولت بر اساس روایات معصومین (ع)
2. تبیین و تشریح امکان بهره‌گیری از روایات برای مباحث سیاسی و اجتماعی در سطح کلان و خرد

3. ارائه و معرفی الگویی مطلوب از دولت بر اساس روایات برای مجموعه حاکمیت در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران
4. ارائه شاخصه های لازم عملی و رفتاری برای برپایی و اقامه یک حکومت عدل و حق
5. معرفی شاخص های دولت مطلوب از نامطلوب.
6. ارائه راهها و شاخص های دوام و زوال دولت ها
7. تبیین درست و ظایف متقابل دولت و مردم
8. بازخوانی عوامل و شرایط شکل گیری دولت حق و یا باطل
9. بررسی شرایط و ضوابط شکل گیری دولت مطلوب
10. نشان دادن منزلت و جایگاه دولتمردان و...

7- فرضیه تحقیق

در مطالعه پدیده‌هایی که بر اساس روش داده‌بنیاد صورت می‌گیرد؛ به علت اکتشافی بودن نمی‌توانند دارای فرضیه باشند.

8- سازماندهی تحقیق

سازماندهی این پژوهش بر اساس شیوه پژوهشهای رشته‌های مدیریت و علوم دقیقه و متناسب با روش داده‌بنیاد طراحی شده است. بدین منظور بر خلاف شیوه‌های متعارف در برخی از علوم انسانی که بر اساس سوالات فرعی محتوایی فصول تحقیق سازمان می‌یابند، از سوالات محتوایی فرعی پرهیز شده است. در این تحقیقات سازماندهی پژوهش بر اساس فصول ذیل قابل انجام است.

فصل اول: کلیات: طرح تفصیلی تحقیق. در این فصل به ارائه طرح مورد نظر در خصوص نظریه دولت پرداخته می‌شود و مباحثی چون تبیین مساله، سوال اصلی تحقیق، اهمیت مساله و ضرورت تحقیق، پیشینه تحقیق، نوآوری تحقیق، چارچوب نظری / مفهومی و برخی مباحث کلی دیگر پرداخته می‌شود.

فصل دوم: چارچوب و مبانی مفهومی (الف: تعریف مفاهیم اصلی ب: نسبت مفاهیم ج: تجزیه و تحلیل مفاهیم)

در این فصل به بررسی ادبیات نظری تحقیق به برخی مفاهیم کلی و ارتباطی که آن مفاهیم می‌تواند با همدیگر و با پژوهش حاضر داشته باشند پرداخته شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند بعنوان مثال مباحثی چون ۱. چیستی دولت ۲. ضرورت دولت ۳. چیستی نظریه ۴. نظریه دولت ۵. مبانی نظریه دولت در اسلام ۶. چگونگی به کارگیری نظریه دولت در روایات معصومین (ع) ۷. برخی واژگان و اصطلاحات قریب به واژه دولت در روایات معصومین (ع) مورد مطالعه و بررسی قرار خواهند گرفت.

فصل سوم: روش تحقیق (ارتباط گرند تئوری با موضوع مورد بحث و چگونگی کدگذاری و ...)

در این فصل بدنبال این هستیم تا از روش داده‌بنیاد و با استفاده از چارچوب و مراحل مورد نظر این

روش، مانند مفاهیم، مقولات و قضیه ها و کدگذاری‌های چند مرحله‌ای به بررسی نظریه دولت در روایات معصومین(ع) پردازیم.

از آنجا که نظریه مورد نظر باید از طریق مفهوم سازی داده‌های روایی و حدیثی مربوط به دولت شکل بگیرد. سعی شده است تا با استفاده از مفاهیم برچسبهای ذهنی جداگانه‌ای به متون حدیثی و رویکردهای روایی و دیگر موارد پدیده ها داده شود. سپس با دسته بندی مفاهیم تئوری، مقوله‌های مورد نظر را بدست آورده و مقولات و روابط بین آن‌ها را کشف کرده و آن مقوله‌ها را به شکلی جدید و نه به شکل معمول شناخته و به هم ربط دهیم و سپس آنها را در قالب قضایای که بیانگر روابط مفهومی تعمیم یافته بین یک مقوله و مفاهیم آن و بین مقوله‌های معین است. بیان کنیم بر این اساس روش داده‌بنیاد در سه مرحله از کدگذاری در این پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد. کدگذاری باز، محوری و انتخابی و در نهایت بر اساس روش داده‌بنیاد، با ساختن الگوی پارادایمی مراحل تکون نظریه، مورد نظر قرار گرفته است.

فصل چهارم: تحلیل نتایج و یافته ها می‌باشد. در این فصل یافته ها و نتایج مورد نظر در خصوص نظریه دولت منعکس خواهد شد. این یافته ها بر اساس مقوله هسته، «نظریه دولت حق/عدل» در 10 محور مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات: در این فصل به نتیجه مورد نظر از این پژوهش پرداخته می‌شود و پیشنهادات لازم جهت پربارتر شدن اینگونه مباحث ارائه شده است.